

به نام یگانه معمار هستی

بازار در شهرهای اسلامی

زیر نظر: دکتر حسین حسینیان

(نظارت و ویرایش علمی)

(دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی)

پدیدآورندگان:

سیده مریم گیلانی، الهام امانزادگان، مریم رضاپور، سیده کهریا سیدبرنجی،
عباس دمرچلی، مصطفی خدابین، احسان پایاب، سروناز حسین رضوی، مهشید تاجدینی

عنوان و نام پدیدآور	: بازار در شهرهای اسلامی / زیر نظر دکتر حسین سلطانزاده؛ پدیدآورندگان سیده مریم گیلانی ... [و دیگران].
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات؛ قزوین: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قزوین، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۸ ص: مصور، نقشه، جدول، نمودار. ۲۹×۲۲ س.م.
شابک	: 978-964-10-4025-5
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: پدیدآورندگان سیده مریم گیلانی، الهام امامزادگان، مریم رضاپور، سیده کهریا سیدبرنجی، عباس دمرچلی، مصطفی خدابین، احسان پایاب، سروناز حسین رضوی، مهشید تاجدینی
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: بازار -- کشورهای اسلامی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها.
موضوع	: شهرها و شهرستان‌های اسلامی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
شناسه افزوده	: گیلانی، سیده مریم
شناسه افزوده	: سلطانزاده، حسین، ۱۳۳۵ -
شناسه افزوده	: دانشگاه آزاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات
شناسه افزوده	: دانشگاه آزاد اسلامی. واحد قزوین
رده‌بندی کنگره	: HF ۵۴۷۵ / ک۵ ب۲۵ ۱۰۶۵
رده‌بندی دیویی	: ۶۵۰ / ۸۰۰ / ۲۹۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۱ / ۱۳۰

عنوان	: بازار در شهرهای اسلامی
زیر نظر	: دکتر حسین سلطانزاده
ناشر	: سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی
طرح جلد	: الهام امان زادگان
صفحه آرا	: الهام امان زادگان
ویراستاران	: با همکاری سروناز حسین رضوی، الهام امان زادگان و مهدخت کیانی
سال انتشار	: ۱۳۹۵
نوبت چاپ	: اول، ۱۳۹۵
شمارگان	: ۲۰۰۰ نسخه
قیمت	: ۱۳.۰۰۰ تومان
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۴۰۲۵-۵

* کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است *

ساختمان مرکزی: قزوین، بلوار نخبگان، دانشگاه آزاد اسلامی قزوین ۰۲۸ ۳۳۶۷۵۷۸۷
مرکز پخش: ۰۲۸-۳۳۶۸۸۰۵۸
مراکز فروش تهران: سیما دانش، نشر کتاب دانشگاهی، کیان رایانه، عابد، علوم پویا، دیانت
آدرس سایت: www.qiau.ac.ir
پست الکترونیک: spc@qiau.ac.ir

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۳	۱. نقش بازار در ساختار فضایی شهرهای اسلامی (مطالعه موردی: بازار کمرالتی از میر)
۱۷	۲. ارزش فرم تاریخی شهری بازار قدیمی اسکوبه (بر اساس تجزیه و تحلیل استراتژی شهر عثمانی)
۲۹	۳. نقش بازارهای سنتی در شکل گیری ساختار فضایی شهرهای اسلامی (مطالعه موردی: شهر الجزیره)
۴۳	۴. نقش بازار در ریخت شناسی شهرهای اسلامی (مطالعه موردی: منطقه خان شهر بورس - ترکیه)
۶۰	۵. بازار بیجاپور؛ بازتاب اسلام در شبه جزیره هند
۷۱	۶. تأثیر بازار بر روند شکل گیری و تکامل ساختار فضایی - کالبدی شهر اسلامی (نمونه موردی: شهر حلب در سوریه)
۸۳	۷. بازار در شهر اسلامی حیدرآباد هندوستان
۱۰۱	۸. سیر تحول ریخت شناسی تجاری داکا و ارتباط آن با عملکردهای کلیدی شهر
۱۱۰	۹. بازار قندهار؛ تجلی باز شناسی شکل شهر
۱۲۲	۱۰. جایگاه بازار در ساختار شهر اسلامی و رابطه آن با سایر عناصر مهم شهری (مطالعه موردی: بازارهای شهر کلکته هند)
	مهشید تاجدینی

شهر به عنوان نظام یافته‌ترین سکونتگاه بشری در گذشته در هر سرزمین از یک سو با ویژگی‌ها و شرایط محیط طبیعی و اقلیمی و از سوی دیگر با خصوصیات جامعه ساکن شکل می‌گرفته و توسعه می‌یافته است و همان گونه که ساختار، بافت و سیمای شهر در هر یک از مناطقی که در آن پدیدار می‌شد مانند نواحی پرشیب، دشت یا در کنار رودخانه‌ها و دریاها، صورت و شمایی متناسب با محیط می‌یافت، ویژگیهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه ساکن در شهر نیز بر روی شکل‌گیری آن تاثیر می‌گذاشت.

شهرهای واقع در سرزمین‌های اسلامی نیز از این قاعده بیرون نبودند و از یک سو پدیده‌های محیطی و اقلیمی و از سوی دیگر عوامل پدیده‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بر روی شکل‌گیری آن‌ها نقش داشته‌اند. استقرار بسیاری از شهرهای دین اسلامی در نواحی گرم و خشک، گرم و مرطوب یا سرد، سبب شده که عده‌ای بافت فشرده شهری را که بیشتر ناشی از پدیده‌های اقلیمی است، به خصوصیت فرهنگی شهرهای اسلامی نسبت دهند، در حالی که شمار کمتری از شهرهای اسلامی در سرزمین‌های معتدل یا معتدل و مرطوب با بافت گسسته مانند نواحی واقع در حاشیه دریای خزر شکل گرفته بودند. ساختار، بافت و سیمای آن‌ها با شهرهای واقع در نواحی کویری متفاوت بود. البته برخی هنجارهای اجتماعی و همچنین موضوع امنیت از نکاتی بودند که می‌توانستند در دوران گذشته در بافت‌های پیوسته و فشرده با شبکه ارتباطات ارگانیک در بسیاری از این سازگاری بیشتری داشته باشند.

ساختار شهرهای تاریخی در سرزمین‌های اسلامی به صورت ممول از عناصر مهمی در چارچوب روابط نسبتاً معینی شکل گرفته بود که بازار یکی از آن عناصر بود. به صورت معین بازار در شهرهای اسلامی به صورت فضایی خطی شکل می‌گرفت که از یک دروازه شروع می‌شد و تا دروازه دیگر امتداد می‌یافت. آغاز مسیر بازار از دروازه‌ای بود که به مهمترین ورودی شهر در ابتدای اصلی ترین جاده شروع می‌شد و بیشترین حمل و نقل کالا غالباً در آن مسیر جریان داشت. طول بازار از یک سو به وسعت و جمعیت شهر و از سوی دیگر به کارکرد اصلی یا کارکردهای شهر از جمله نقش اقتصادی آن در منطقه و در امتداد مسیرهای مهم تجاری منطقه‌ای و سرزمینی بستگی داشت. به همین ترتیب انواع و شمار فضاهای تجاری مهم شهر به غیر از دکان‌ها، یعنی کاروانسراها و تیمچه‌ها به حجم مبادلات بازرگانی به ویژه مبادلات برون شهری بستگی داشت. در شهرهای بزرگ و مهم تجاری مانند اصفهان، تبریز، قاهره، دمشق و استانبول شمار فراوانی کاروانسرا و تیمچه و قیصریه و بدستان و مانند آن وجود داشت. در حالی که در شهرهای کوچک، شمار این گونه فضاها و البته طول بازار بسیار کمتر بود.

بازارهای قدیم تنها مهمترین فضای تجاری شهر نبودند، بلکه مهمترین راه و معبر شهری نیز به شمار می‌آمدند که بسیاری از فضاهای فرهنگی و آموزشی مانند مدرسه‌ها در کنار آن‌ها شکل می‌گرفت، هرچند که الگوی استقرار فضاهای آموزشی در همه شهرهای تاریخی یکسان نبود. وجود فضاهایی مانند مسجد جامع و برخی مساجد بزرگ دیگر، دارالضرب و برخی از سایر فضاهای بزرگ خدماتی و عمومی در کنار بازارها موجب می‌شد که آن‌ها به مهمترین محور

ارتباطی و فرهنگی شهر نیز تبدیل شوند که در ایام خاص مانند عیدها و عزاداری ها و همچنین مناسبت های اجتماعی از اهمیت ویژه ای برخوردار شوند.

این مجموعه که حاصل یکی از تمرین های درسی کوتاه مدت کلاس شهرسازی دوره اسلامی دانشجویان دکتری شهرسازی در دانشگاه آزاد اسلامی قزوین است، به بررسی نقش بازار در شهرهای اسلامی اختصاص یافته است. لازم است از جناب آقای دکتر موسی خانی ریاست گرانقدر دانشگاه آزاد اسلامی قزوین که امکان و زمینه های مناسب برای انجام فعالیت های فوق برنامه آموزشی و پژوهشی را فراهم آورده اند، سپاسگزاری شود؛ همچنین از جناب آقای دکتر کیمیا قلم معاونت محترم پژوهشی دانشگاه سپاسگزاری می شود. در اینجا ضروری است که از همه دانشجویان دکتری کلاس و به ویژه سرکار خانم مهندس سروناز حسین رضوی، سرکار خانم مهندس الهام امان زادگان و همچنین سرکار خانم مهندس مهدخت کیانی که هماهنگی های مربوط به ویرایش نهایی و آماده سازی کتاب را بر عهده داشتند، تشکر نمایم.

حسین سلطان زاده

رئیس دانشکده معماری و شهرسازی

دانشگاه آزاد اسلامی قزوین